

ВСТУПНЕ СЛОВО

**До сторіччя створення Академії Наук України:
Розвиток академічної науки гуманітарного спрямування в західному регіоні України**

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ У ЛЬВІВСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Валерій Денисенко

*доктор політичних наук,
професор, завідувач кафедри теорії та історії політичної науки
Львівський національний університет імені Івана Франка*

Велике значення для розвитку будь-якої науки мають традиції її академічного викладання, підготовки науковців. Це стосується також і політичної науки, розвиток якої надзвичайно важливий в умовах становлення державності та демократизації суспільства. Перша кафедра політології у Львівському університеті була створена в 1991 р., у 2007 р. виникла ще одна кафедра – теорії та історії політичної науки. Вони стали осередком розвитку політичної науки у Львівському університеті з початком незалежності. Колектив кафедри одним із перших почав викладання курсів з політології та видав один із перших підручників в Україні – «Основи політології» за редакцією Б.Л. Кухти, у 1994 р. був виданий ще один підручник – за редакцією О.І. Семківа. Попри труднощі у доланні методологічної обмеженості марксистської методології, яка була основою вивчення і суспільства, і його політичного життя в радянські часи, у Львівському університеті існували історичні традиції розвитку та викладання політичної науки, на які й спиралась викладачі кафедри.

Традиції викладання політичної науки у Львівському університеті були закладені ще у 80-ті роки ХУІІІ ст. а Академії Ієзуїтів та Йозефінському університеті (1661–1805 р.), де на факультеті права викладалися «Політичні й комерційні знання». Одним із перших його викладачів був Зігфід фон Кофіль. З того часу політична наука, за різними уточненими даними, викладалася у Львові до Другої світової війни, зокрема у Львівському Ліцеї, коли університет був тимчасово перенесений до Кракова (1895–1817 рр.). Після відновлення університету у Львові на факультеті права відразу ж розпочалось викладання «Політичного права і права народів». З кінця 20-х рр. ХІХ професори М. Фугер, М. Штогер та Я. Паздера викладають «Політичне знання і австрійське законодавство». Була також відновлена кафедра політичних знань. Згідно з розпорядженням австрійського міністерства до справ визнань і освіти від 2 жовтня 1855 р. на всіх факультетах права в університетах монархії предмет «Політичні знання» був обов'язковим і читався три семестри. З кінця ХІХ ст. існував постійний семінар з цього предмету. З початку ХХ ст. в університеті існував факультет права і політичних знань, деканом якого був Т. Пілат. В 20-3-х рр. на факультеті права існували навчальні заклади (кафедри) політичного права (керівник професор Л. Ерліх), політичної економії (професор С. Грабський). Викладання політичних знань у Львівському університеті тривало до початку Другої світової війни і відновилося лише у 90-х роках.

Традиції викладання та наукових досліджень також розвивались в діяльності приватної Школи політичних наук, заснованої у Львові у 1902 р. і була чи не першою у Східній

Європі. Її засновниками були Львівський університет, Товариство Школи політичних наук. Школа передбачала навчання протягом двох років, її слухачами були випускники гімназій та студенти факультету права. Окрім викладання навчальних дисциплін (соціологія, статистика, політична економія, політична історія Польщі, принципи державного будівництва Росії, Пруссії, Австрії, проблемні курси з литовського, руського (тобто українського), єврейського питань), у Школі видавалися навчальні посібники та підручники, проводилися наукові конференції. Викладачами школи були відомі польські вчені Е. Ромер, Я. Розвадовський, Р. Дмовський. Школа готувала фахівців для австрійської адміністрації, проте її наукова та дидактична праця, незважаючи на наміри засновників, переросла вузьконаціональні інтереси.

Формування основ викладання та наукових досліджень у 90-х рр. ХХ ст. безперечно опиралось на певні традиції вивчення політичної науки у Львові у міжвоєнний період, наповнюючи їх українським змістом, новітніми науковими підходами, сформованими західною політичною наукою.

Безпосередня діяльність з організації викладання та наукових досліджень з політичної науки в 90-х рр. ХХ ст. та сучасний стан наукових досліджень, окрім австрійсько-польських традицій, також пов'язані з іменами радянських вчених – професорів Б.І. Распутніса, О.П. Веремєєвої, О.І. Семківа та їх наукою спадщиною, попри те, що вона за зрозумілими причинами ґрунтувалася на марксистській методології.

Організація першої кафедри політології у Львівському університеті, що була однією з перших в Україні, безпосередньо пов'язана з зусиллями та організаторським талантом професора, доктора історичних наук, академіка АПН України Остапа Івановича Семківа.

Характерною рисою діяльності О.І. Семківа було його вміння організовувати наукову та педагогічну діяльність кафедри. В 1993 році було створено спеціалізовану Вчену Раду із захисту кандидатських дисертацій, а згодом Раду із захисту докторських дисертацій, яку він очолив. Був членом спеціалізованої вченої ради з політичних наук при Одеському державному університеті. На базі кафедри політології були проведені цікаві міжнародні та всеукраїнські наукові конференції викладачів політології вищих навчальних закладів.

Значний внесок у становлення сучасної політичної науки у Львівському університеті зробив і професор, доктор історичних наук Борис Ісаакович Распутніс. Він помер у 1987 р., проте його наукові здобутки, діяльність з підготовки науково-педагогічних кадрів (його аспірантом, зокрема, був доцент М.В. Поліщук.) мали вагоме значення для розвитку політичної науки у Львівському університеті.

Також не можна залишити поза увагою діяльність професора О.П. Веремєєвої. Як завідувач, вона багато зусиль докладала для залучення до викладання на кафедрі спеціалістів з базовою освітою та підготовки кандидатів та докторів наук. Зокрема, учнями (аспірантами) Веремєєвої О.П. були професори В.М. Денисенко, А.С. Романюк тощо.

У 1962 р. О.П. Веремєєва захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук на тему «Ідейні зв'язки Т.Г.Шевченка і російських революційних демократів 40-60-х років ХІХ ст.» за спеціальністю ФС №001484, у 1977 році – дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук на тему «Методологічні принципи аналізу революційно-демократичної ідеології». У 1979 р. їй було присвоєно вчене звання професора.

Основними напрямками наукової діяльності професора О.П. Веремєєвої були розвиток політичної думки України, персоналізовані аспекти політики, соціальні засади політики, політична система суспільства. Вона є автором і співавтором понад 150 публікацій, серед яких 1 монографія, 2 навчальні посібники, численні наукові статті. Основні наукові праці: монографія «Методологічні принципи аналізу революційно-демократичної ідеології» (Львів:

Вища школа, 1976). За її редакцією опубліковано колективні монографії «Соціально-класові відносини в соціалістичному суспільстві» (Львів: Вища школа, 1981). Професор Веремеєва О.П. була головою бюро з управління цільовою комплексною республіканською науковою програмою «Закономірності розвитку політичної системи соціалістичного суспільства», керівником видання за участю Велико-Тирнавського університету (Болгарія) «Актуальні питання функціонування і розвитку політичної системи». Співавтор монографій «Виховна функція вищої і середньої спеціальної освіти», «НТР і розвиток особи».

О.П. Веремеєва була членом і вченим секретарем спеціалізованої вченої ради із захисту кандидатських дисертацій з філософських наук, членом Вченої ради університету, часто виступала офіційним опонентом під час захисту докторських і кандидатських дисертацій, які були підготовлені науковцями України та інших держав. Підготувала 17 кандидатів і докторів наук. Нагороджена медаллю «За доблесну працю», значком «За відмінні успіхи в роботі в галузі вищої освіти СРСР».

Аналізуючи та осмислюючи сучасний стан розвитку політичної науки у Львівському університеті, не можна не згадати наукової та педагогічної діяльності кандидата історичних наук, доцента Елли Яківни Хільченко.

Вона є автором понад 50 наукових праць та навчально-методичних посібників, в тому числі співавтором 8 колективних монографій, зокрема: «Зміст духовної культури українського народу» (Львів: Вища школа, 1976); «Соціально-класові відносини у розвинутому соціалістичному суспільстві» (Львів: Вища школа, 1981); «Гуманізм соціалістичного способу життя» (Львів: Вища школа, 1984). Доцент Е.Я. Хільченко підготувала 6 кандидатів наук. Нагороджена медаллю «Ветеран праці» (1983), дипломом Міністерства освіти України «За кращу наукову роботу» (1985), грамотами Львівського державного університету імені Івана Франка.

Зусиллями і щоденною науковою працею цих викладачів та науковців, а також доцентів В.К. Сульженка, В.Г. Корецького та інших була сформована наукова база та підготовлені наукові кадри сучасних кафедр політології на філософському факультеті. Особливо слід відзначити науковий та педагогічний талант професорів Анни Михайлівни Світи та Бориса Леонідовича Кухти, діяльність яких сприяла подоланню вузько методологічного марксистського підходу до аналізу політики, що панував у радянський період в університеті, і одночасно адаптації надбань західної політичної науки для аналізу складних реалій та процесів пострадянського суспільства та суперечностей становлення державності. Зокрема, професор Г.М. Світа є автором блискучих наукових досліджень з проблем політичних цінностей, теорії демократії та теорії бюрократії, а також навчальних курсів, які сьогодні читаються студентам-політологам. Професор Б.Л. Кухта, який і нині працює у Львівській консерваторії, започаткував в 90-х рр. дослідження політичної думки загалом і української політичної думки зокрема. Він є автором фундаментальних і одних із перших в незалежній Україні праць з історії політичних вчень, теорії еліт та лідерства, політичної влади.

Дослідженню філософії політики, її гуманістичних основ присвячені численні праці доктора філософських наук, професора Валерія Миколайовича Денисенка, завідувача кафедри теорії та історії політичної науки. Його наукова та організаторська діяльність сприяла формуванню нового напрямку (і наукової школи) політологічних досліджень у Львівському університеті – дослідженню методології політичної науки.

Основним спрямуванням наукової діяльності кафедри теорії та історії політичної науки є теоретична розробка основних категорій, понять та концептів політичної науки на основі осмислення та концептуалізації політичних процесів в Україні. Поєднання зарубіжного досвіду та прикладних досліджень політичного процесу в динамічних умовах тран-

сформації усіх сфер суспільного життя дає змогу розпочати вироблення власних теоретичних систем, які стануть більш адекватним інструментом пізнання політичної дійсності в Україні. Зокрема, викладачі, молоді науковці кафедри та аспіранти успішно досліджують актуальні політологічні проблеми на основі методологічних засад теорій постмодернізму (постнекласичної науки).

Проблемність розмежування постмодерних напрямів як теоретико-методологічної засади у дослідженнях політичної теорії полягає у неоднозначності трактування постмодернізму та відсутності синхронності та узгодженості його категорійного апарату. Ставлячи під сумнів раціональність визначення та дотримання конкретних теоретико-методологічних структур в наукових дослідженнях, постмодернізм не набуває форми політичної теорії, адже теорія детермінує саме ті межі в науці, множинність відмови від яких репрезентують ідеї постмодернізму.

Однак авторські дослідження новітніх політичних феноменів на основі принципів, притаманних постмодернізму, дозволяють не тільки поглибити зміст основних політичних категорій та понять, але й розширити міждисциплінарний фокус наукових проєктів. Зокрема, під час розробки авторського концепту політичного простір-часу уперше сформульовано поняття просторово-часового виміру політико-аналітичного дискурсу, де під простором політико-аналітичного дискурсу слід розуміти відношення суцільних «політичного поля» в контексті індивідуального досвіду агентів наукового виробництва, що становить єдність ряду умов та граничних станів, які передують практикам агентів наукового виробництва та об'єктивують їх результати у формі наукових концептів, встановлюючи відношення істинне / хибне, причина / наслідок тощо. Часовий вимір політико-аналітичного дискурсу визначається через змінюваність простору «політичного поля», детерміновану процесами становлення та розвитку концептуальних схем політичної науки, та набуття нового індивідуального досвіду агентами наукового виробництва (О. Сорба).

Поставлені постмодернізмом проблеми, а саме відмова від істинності закритих систем (метанаративи, деконострукція, смерть автора) та надання новітніх змістів теорії демократії (мовні ігри, ризома), актуалізують спектр досліджень політичних систем, серед яких дослідження лінійних систем в політиці як комплексних політичних структур, іманентні зв'язки у яких конструюються за загальним принципом ієрархії із націленістю на прогресуючий цикл владних взаємодій із тенденціями до самозбереження та розгортання в політиці, та мережевих систем в політиці як ацентричних політичних структур, що конструюються взаємодіями гетерогенних дискурсів, внутрішні принципи яких унеможливають інтеграцію провідних елементів системи у вертикаль ієрархічного типу. Перспектива постмодерністських досліджень полягає у гетерогенній критичній ревізії модерного досвіду світосприйняття та світобудови, атрибутом якого виступає гендерованість суспільних систем, включно з політичними. Під цим кутом зору гендер набуває значення соціально сконструйованого дискретного символічного образу біологічної статі людини, який є легітимним для конкретної культури та містить потенційну можливість опредметнення та детермінанту владних співвідношень та їх інституційних форм у соціумі. (О. Сорокопуд)

Французький постмодернізм, репрезентований у працях Ж. Дерріди, М. Фуко, Ж. Бодріяра, Ж. Дельоза, Ф. Гваттарі та Ю. Крістєвої, акцентує увагу на політичному значенні людини, можливостях вияву її свободи. Людина, чие становище у межах політичної системи із різних причин має маргіналізоване, неперіоритетне значення, – це фактичний чужинець, що стає лакмусовим папірцем в окресленні становища людини як такої, можливості її самоствердження через механізми функціонування політики. Відповідно, пріоритетним стає пошук методологічних концептів, які повинні збагатити політичну науку. (А. Гарбадин)

Спеціалізована вчена рада Д 35.051.17 у Львівському національному університеті імені Івана Франка МОН України має право приймати до розгляду та проводити захисти дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата політичних наук за спеціальностями 23.00.01 – теорія та історія політичної науки та 23.00.02 – політичні інститути та процеси. Протягом функціонування спеціалізованої вченої ради було проведено десятки успішних захистів як кандидатських, так і докторських дисертацій. В рамках зазначених спеціальностей можна виділити ряд наукових напрямів, які відображають пріоритетні для сучасних науковців напрями досліджень, імпліковані в текстах поданих до захисту дисертацій. Так, можна виділити наступні тематичні вектори.

Методологія політичної науки, проблеми становлення її категоріально-понятійного апарату. Цей напрям можна також означити як філософію політики. Назва «філософія політики» можливо є більш точною, але через незвичність для української політології ми не розглядаємо її як родову для цілого напрямку досліджень. Тут пригадуються такі роботи, як «Просторово-часові виміри політики: принципи реалізації» О.М. Сорби, «Політичний інтерес як спосіб раціоналізації суспільних відносин» О.Я. Коляси, «Гендерні виміри лінійних та мережених систем в політиці» О.Є. Сорокопуд, «Співвідношення політичних та морально-етичних основ соціального буття: теоретико-методологічний аспект» С.П. Шеремети, «Професійна етика і мораль як чинники сталого політичного розвитку» М.О. Петракова, «Політичне відчуження людини в сучасних теоріях політичного лібералізму» Я.Р. Чайковського, «Форми рефлексії глобальної демократії: конструктивістський підхід» С.М. Мотрена, «Феномен чужинця в постмодерному політологічному дискурсі» А.С. Гарбадина тощо.

Філософія політики є пріоритетним напрямом наукових досліджень на кафедрі теорії та історії політичної науки філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка.

Надійним супутником філософії політики та методології політичної науки є дослідження виконані в рамках **світової та української історії політичної думки**. Серед таких досліджень можна виділити дисертації «Угорська національна меншина в Україні як суб'єкт політики» Н.П. Шипки, «Суспільно-політичні погляди та державотворчі ідеали Осипа Назарука» О.Я. Зеленої, «Суспільно-політичні погляди Лонгіна Цегельського» М.В. Здоровеги, «Державотворчі ідеї О. Ейхельмана: еволюція інституційних вимірів політики» Я.Б. Турчин тощо.

Політологічні аспекти наукового аналізу **громадянського суспільства** також є актуальною проблематикою для сучасної української політології. В цьому тематичному руслі виконані дисертації «Громадянське суспільство в Україні: становлення, функціонування, перспективи розвитку» О.Г. Чувардинського, «Соціальний діалог в контексті взаємодії громадянського суспільства та держави» В.В. Давиденка, «Інституціоналізація громадянського суспільства в Україні як чинник раціоналізації державної бюрократії» Ю.Я. Тишкуна тощо.

Низку інших дисертаційних робіт можна об'єднати під гаслами **етнополітики**. Зокрема, до таких належать такі роботи, як «Міжетнічний конфлікт як соціально-політичне явище: теоретичний аналіз» М.Л. Ларченко та «Кримськотатарська спільнота як суб'єкт політики в Україні» О.В. Щерби

Прикладним аспектам та методології дослідження **політичної комунікації** у різних її формах присвячені такі роботи, як «Засоби масової комунікації у виборчому процесі: вибори Президента України 1999 року» О.А. Семченка, «Особливості трансформації та формування міжнародного образу України на сучасному етапі» О.М. Щурко, «Роль засобів масової комунікації у формуванні іміджу публічної влади (на прикладі Волинської області)»

А.М. Митко В контексті цього напрямку дослідження особливо значимими видаються роботи методологічного характеру, зокрема: «Політична комунікація як системоутворюючий фактор політичного життя суспільства» О.З. Анісімович-Шевчук, «Політична реклама у виборчих технологіях: аксіологічні виміри та принципи» Н.В. Лютко та прикладні дослідження, спрямовані на протидію політичній маніпуляції свідомістю, а саме: «Нормативні межі маніпулювання електоратом у виборчому процесі» Л.О. Кучми, «Електронні джерела політичного впливу: форми маніпулювання свідомістю та засоби їх обмеження» Г.О. Осики

Можливо найбільшою популярністю серед молодих науковців користувались наукові проблеми політичної компаративістики. Зокрема, в рамках порівняльних досліджень виконані дисертації «Порівняльний аналіз політичних систем країн Західної Європи» А.С. Романюка, «Теоретико-методологічні засади аналізу сучасного авторитаризму (на прикладі Росії та Білорусії)» Г.В. Шипунова, «Політична участь жінок країн Центральної і Східної Європи у період системної трансформації кінця ХХ – початку ХХІ століття (на прикладі Словаччини, Польщі, Росії)» О.А. Сурніної-Далекорей, «Порівняльний аналіз політичних інститутів Арабської республіки Єгипет та Королівства Саудівська Аравія» Х.М. Поліщук, «Порівняльний аналіз стабільності урядів країн Центральної Європи та України» В.С. Литвина, «Центри політичного впливу на європейському континенті: внутрішньодержавні та міждержавні виміри» Д.С. Виговського, «Організації ісламського фундаменталізму в політичному житті країн Близького Сходу» А.М. Канаха

Результатом такого компаративного аналізу є формування емпіричної бази для ґрунтовного, методологічно виваженого дослідження принципів формування та функціонування вітчизняних політичних інститутів. Зокрема, до такого роду досліджень можна віднести наступні: «Політичні партії в умовах парламентаризму» Б.М. Гагалюк, «Регіональна політика України: відносини «центр-регіони» як фактор забезпечення територіальної цілісності держави» О.В. Кукарцев, «Трансформація політичного руху в масову політичну партію нового типу на прикладі NSDAP і PNF (порівняльний аналіз)» Ю.А. Михальчишин, «Нормативно-процедурні умови формування політичної стабільності в транзитних суспільствах (на прикладі України)» А.П. Крап, «Політична комунікація в системі міжпартійних та внутрішньопартійних відносин в Україні» О.В. Шиманова, «Середній клас як соціальна основа формування політики центризму» В.В. Грицанюк, «Республіканська та Демократична партії США наприкінці ХХ – початку ХХІ століття: процеси модернізації діяльності в Конгресі» М.В. Паламаренка.

Основним спрямуванням наукової діяльності кафедри теорії та історії політичної науки є теоретична розробка основних категорій, понять та концептів політичної науки на основі осмислення та концептуалізації політичних процесів в Україні. Поєднання зарубіжного досвіду та прикладних досліджень політичного процесу в динамічних умовах трансформації всіх сфер суспільного життя дає змогу приступити до вироблення власних теоретичних систем, які стануть більш адекватним інструментом пізнання політичної дійсності в Україні. Важливим етапом в розробці методологічних засад політичної науки в Україні стало щорічне проведення читань «Методологія політичної науки», учасниками якої у різні роки стали вчені з усіх регіонів України, а також з Польщі. В доповідях учасників конференції розглядалися особливості та труднощі становлення й розвитку політичної науки в сучасній Україні (А. Романюк, С. Наумкіна, І. Варзар, С. Рутар), історія української політичної думки (І. Вдовичин, І. Мамонтов, В. Майданюк), проблеми предмету політичної науки, розвитку категорій, законів, принципів, співвідношення теоретичних та практичних основ її розвитку (В.М. Денисенко, Г.М. Світа, Б. Ярош, В. Горбатенко, М. Голось). Важливе місце було відведено обгово-

ренню етичних проблем політології, відповідальності і політиків і політологів (О. Новосад, Г. Малкіна, В. Ткачук, О. Трухачов, А. Білоус).

В доповідях підкреслювалось, що політична наука, аналізуючи політичну дійсність, процеси та інститути, не повинна забувати про головного суб'єкта – людину та її свободу, аналізувати умови її самореалізації, здатність до зміни політичної реальності. В цьому контексті слід відзначити доповіді та виступи В.М. Денисенка, О. Сорби, М. Гордієнко, В. Мельника. Низка доповідей була присвячена застосуванню неоінституційного (А. Колодій, А. Гарбадин, Л. Угрин), компаративістського (Ф. Кирилук, І. Миколаєнко), інтеракціоністського (Монолатій І.), комунікативного (Н. Ржевська, О. Макух, С. Коврига, О. Анісімович-Шевчук, С. Мотрен), гендерного (О. Ярош, Л. Сорокопуд, О. Сурніна-Далекорей) підходів до аналізу політичних процесів в Україні. Слід відзначити також вдалі спроби постмодерних інтерпретацій політики в доповідях молодих вчених (О. Ярош, О. Сорокопуд, Р. Дробот, Н. Юшина, О. Шнайдер, А. Гарбадин, О. Купченко). Транзитологічні дослідження в Україні знайшли відображення в доповідях Г. Шипунова, Ю. Остапця, Н. Марадик, В. Бунь, Н. Пробийголови). Проблематика регіоналізму розглядалася в доповідях Л. Шкляра, М. Лендзел, В.Лісничого. Ю. Сокирки. Етнополітичні аспекти суспільного розвитку були проаналізовані І. Варзаром, Ю.Космієм, О. Маруховською).

Варто відзначити, що у 2018 році колишній декан філософського факультету, а нині ректор Львівського національного університету імені Івана Франка, був обраний дійсним членом-кореспондентом Академії наук України. Під його керівництвом в різні роки були видані ґрунтовні наукові праці «Філософія. Наука. Техніка», трьохтомник «Людина у сучасному світі» та інші.

Протягом останніх років кафедрою теорії та історії політичної науки було опубліковано цілий ряд наукових праць, які стали важливим доробком у формуванні політичної науки: двохтомник «Свобода як цивілізаційний принцип» В.М. Денисенка, «Історія держави і права» І. Я. Вдовичина, «Ідейно-інституційний розвиток лівих політичних партій: принципи дослідження» Шипунова Г.В. Впродовж багатьох років при кафедрі діє аспірантура та докторантура, яка готує фахівців високого рівня в галузі політології, а також видається фаховий міжнародний науковий вісник «Філософсько-політологічні студії» (періодичність видання – 6 разів на рік).

Можемо вважати, що розвиток політичної науки в контексті загальних динамічних процесів утвердження сучасних гуманітарних знань має стійкі прогресуючі тенденції, які підтверджують високий рівень як самих науковців, так і нової системи академічної освіти.